

Виховання толерантності в студентів вищих навчальних закладів

На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим завданням вищої освіти є виховання фахівця, який відзначається насамперед толерантністю і терпимістю до різних думок, поглядів, переконань, неупередженістю в ставленні до колег, партнерів і подій, здатного самостійно будувати і власне життя, і життя своєї країни. У статті проаналізовано поняття *толерантність*, види, рівні толерантності, обґрунтовано потребу виховання в майбутнього фахівця загальної системи цінностей і толерантності зокрема. Наголошено, що в навчально-виховному процесі потрібно приділяти увагу толерантності як якості особистості, що передбачає перехід від стану терпимості іншої позиції, думки до її розуміння та поваги. Запропоновано під час проведення аудиторних занять створювати проблемні ситуації й активніше залучати студентів до обговорення того чи того питання. У позааудиторній виховній роботі рекомендують проводити круглі столи, кураторські години, формувати загальне толерантне ставлення під час проведення загальноуніверситетських свят упродовж року, залучати до волонтерської діяльності.

Ключові слова: терпимість, толерантність, види толерантності, виховання толерантності, рівні толерантності, студент, фахівець, дискусія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виховання толерантної особистості – одна з найважливіших суспільних проблем. Сучасний світ став настільки різноманітним і суперечливим, що конфлікти стають повсякденними явищами життя, набувають поширення міграційні процеси, пов'язані зі здобуттям освіти, пошуку кращого життя, а, відтак, зріс взаємозв'язок і взаємозалежність людей, соціальних груп і суспільств. Останні події в Україні та труднощі взаєморозуміння на їх ґрунті призводять до поширення розриву сімейних стосунків. Батьки та діти, брати й сестри, сусіди та знайомі дуже часто стають ворогами [10].

Оскільки проблема толерантності – одна із головних проблем і національного, і глобального порядку, 16 листопада 1995 р. на XXVIII сесії Генеральної конференції держав-членів ЮНЕСКО було прийнято «Декларацію принципів толерантності». У ній зазначено, що взаємотерпимість, толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння мають стати нормою поведінки та дій усіх людей без винятку, груп людей, політичних партій, громадських організацій і рухів, адже толерантність є не тільки важливим принципом, а й потрібною умовою миру та соціально-економічного розвитку людей [3, с. 53–60].

Дуже часто толерантність трактують як терпимість. Однак, на відміну від «терпимості» (терпіти – не протидіяти, не скаржитись, покірливо переносити щось неприємне), «толерантність» у сучасному розумінні – готовність приймати поведінку й переконання, які відрізняються від власних, навіть коли ви не погоджуєтесь або ж не схвалюєте їх.

Брак досвіду, культури спілкування, незнання людських розбіжностей породжують інтолерантність. Єдиний спосіб протистояти цьому – підвищувати культурно-освітній рівень підрастаючого покоління. Сучасне студентство як майбутня інтелектуальна еліта країни може й повинно стати активним провідником ідей толерантності, гарантуючи цим стабільний розвиток суспільства.

Ураховуючи зазначене вище, важливим завданням вищої освіти є виховання фахівця, який відрізняється насамперед толерантністю і терпимістю до різних думок, поглядів та переконань, неупередженістю в ставленні до колег, партнерів і подій.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Означена проблема має глибокі корені та відображена в роботах М. Реріха, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Різноманітні її аспекти висвітлені в сучасних науково-педагогічних дослідженнях. Зокрема, толерантність як соціально-значущу цінність досліджували В. Береговий, В. Болотіна, І. Бех, О. Грива та ін.; формування міжособистісної толерантності учнівської молоді відображено в роботах Г. Солдатова, О. Шарова; формування міжособистісної толерантності школярів вивчали Г. Солдатова, О. Шароватова; естетичні аспекти професійного спілкування розкрито в студіях О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Звереві; основні засади толерантності в студентському середовищі проаналізувала Л. Завірюха.

Аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави нам стверджувати, що, враховуючи суспільні процеси в державі перспективними напрямками підготовки фахівців освітньої, соціальної та

інших сфер, має бути гармонійне поєднання професіоналізму, наукового світогляду та особистісних якостей. Виховання ж толерантності в людських стосунках – стратегічне завдання освіти у XXI ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Передовсім з'ясуємо трактування поняття *толерантність*. Толерантність як явище саме по собі складне й може трактуватися з багатьох позицій – соціологічної, філософської, культурологічної, етнологічної, політологічної, психолого-педагогічної та ін. У «Філософському енциклопедичному словнику» зазначено, що толерантність – це доброзичливе, або принаймні, стримане ставлення до індивідуальних і групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних) [12].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» толерантність потрактовано як здатність організму переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів; поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [1].

У «Великому енциклопедичному словнику» толерантність визначено як терпимість до чужої думки, вірувань, поведінки. Терпимість означає повагу, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності.

Л. А. Завірюха особливу увагу звертає на те, що толерантність – «адекватне ставлення до дійсності, що формується на основі визнання універсальних прав і свобод людини» [5, с. 76–87].

Інші науковці стверджують, що толерантність можна трактувати в контексті таких понять, як сприйняття, розуміння, визнання, що передбачає здатність бачити світ одночасно з двох поглядів: власного та іншого; бачити людину як носія альтернативних цінностей, іншої логіки мислення, відмінних форм поведінки, а також усвідомлення свого права відрізнятись від інших людей [6].

Г. Олпорт дав узагальнену й, на нашу думку, повнішу характеристику толерантної особистості:

- орієнтація на себе (толерантна людина більше орієнтована на особистісну незалежність ніж на належність зовнішнім інститутам і авторитетам);
- потреба у визначеності (визначає різноманітність, готова вислухати будь-який погляд);
- здатність до емпатії;
- перевага свободи, демократії;
- уявлення про самого себе (толерантна людина добре обізнана про свої позитивні та негативні якості, не схильна у всіх лихах обвинувачувати інших осіб);
- відповідальність (не перекладає відповідальність на інших);
- захищеність (відчуття безпеки й переконаність у можливості подолання наявних проблем) [7].

Водночас, науковці виділяють такі види толерантності за соціальними сферами:

- 1) гендерна (неупереджене ставлення до представників іншої статі);
- 2) вікова (неупередженість до «недоліків» людини, пов'язаних із її віком);
- 3) освітня (цей тип толерантності має стосунок до побутової сфери й не пов'язаний з обговорюваним питанням, де рівень освіти суб'єктів права – вирішальний чинник);
- 4) міжнаціональна (ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки й негативні дії окремих представників національності на інших людей);
- 5) расова (відсутність упереджень до представників іншої раси);
- 6) релігійна (ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку вірян і невірян, представників різних конфесіональних груп);
- 7) географічна (неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл й інших регіонів із боку столичних жителів і навпаки);
- 8) міжкласова (терпиме ставлення до представників різних майнових шарів);
- 9) фізіологічна толерантність (ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками і т. д.);
- 10) політична (ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів і т. д.);
- 11) сексуально орієнтована (неупередженість стосовно осіб із нетрадиційною статевою орієнтацією);
- 12) маргінальна (ставлення до бомжів, жебраків, наркоманів, алкоголіків, ув'язнених і т. д.) [10].

Одним із відповідальних соціальних інститутів, які сприяють формуванню толерантної особистості в сучасному суспільстві, є вищі навчальні заклади. Майбутній фахівець має

формувати й поширювати загальну систему цінностей та установок у будь-якій суспільній сфері, що забезпечують єдність усіх членів суспільства і сприяють взаємному пристосуванню людей один до одного для побудови громадянського суспільства.

Толерантність як особливість свідомості, особистісна риса не властива людині генетично й може не з'явитися, не будучи спеціально вихованою. Ураховуючи гостроту цієї проблеми, потрібно виховати майбутнього фахівця із почуттям поваги, прийняттям і правильним розумінням багатоманітності культур нашого світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності, що передбачає терпиме ставлення до інших національностей, рас, кольору шкіри, статі, віку, мови, релігії, національного походження та ін. Етичний сенс проблеми толерантності сьогодні полягає в тому, що в її основі лежить не просто терпимість як якась риса вдачі, а пошана до свободи іншого. Таке розуміння толерантності, на нашу думку, дасть змогу виховати гуманну людину та фахівця, який буде успішно інтегрований у систему суспільно-політичних відносин.

Цінними для нашого дослідження є наукові роботи В. Лекторського та О. Гутника. Зокрема, В. Лекторський виділяє чотири моделі толерантності:

- байдужість до існування різних поглядів і практик (різні системи поглядів допускаються за умови, що вони не суперечать загальнолюдським нормам);
- повага до іншого, якого не розумію і з яким не взаємодію (рівноправність культур і відсутність привілейованої системи поглядів та переконань);
- терпимість до поглядів і переконань інших (виділення привілеїв у системах поглядів та цінностей);
- розширення власного досвіду та критичний діалог, що спирається на діалогічність природи розуму.

Спираючися на особливості толерантності як професійної якості, О. Гутник розробив модель толерантності соціального педагога, яка складається із семи рівнів, а саме:

- самопізнання, що містить ідентифікацію й рефлексію, які є потрібною умовою корекції власної поведінки;
- терпіння – відсутність негативної реакції в конкретній ситуації;
- терпимість – здатність подавляти в собі негативні прояви щодо поведінки, думок, звичок інших;
- повага – прийняття іншого, яким би він не був, його думок, способу життя для виконання професійних завдань;
- емпатія – поряд із повагою намагання стати на місце іншої людини;
- конструктивний діалог – здатність взаємодіяти з будь-якою особистістю на основі толерантності для досягнення певної мети;
- екстеріоризація – здатність сформулювати у вихованця толерантне ставлення до навколишнього світу [2].

На основі аналізу зазначеного вище виділяємо такі рівні прояву толерантності: байдужість до чужих поглядів і думок; терпимість як здатність подавляти в собі негативні прояви щодо поведінки, думок, звичок інших; повага, тобто прийняття іншого, яким би він не був, його думок, способу життя; емпатія та конструктивний діалог у взаємодії з будь-якою особистістю на основі толерантності для досягнення певної мети. Самопізнання, на нашу думку, – потрібна умова корекції власної поведінки задля прояву толерантності.

Задля з'ясування сформованості толерантності в студентському середовищі провели опитування серед студентів Східноєвропейського університету імені Лесі Українки. На запитання «Що таке толерантність?» студенти відповіли так: 25 % відповіли, що це терпимість; 56 % – увічливо й тактовно поводитись; 19 % – розуміння і терпимість. Результати дослідження дають нам можливість стверджувати, що цілісної суті поняття *толерантність* студенти не змогли сформулювати. А відтак потрібно донести до студентів, що толерантність передбачає перехід від стану терпимості до прояву іншої позиції, думки, культури до її розуміння та поваги. Повноцінна толерантність обов'язково усвідомлена, осмислена та відповідальна. Вона не зводиться до навичок, стереотипних дій, є цінністю, життєвою позицією, реалізація якої в кожній конкретній ситуації має свій сенс і вимагає від суб'єкта пошуку цього сенсу й відповідального рішення.

Варто також зазначити, що 21 % опитаних відповіли, що не можуть терпляче переносити труднощі; 35,7 % опитаних не можуть зоставатися спокійними в тяжких ситуаціях.

На запитання «Як Ви реагуєте, якщо доводиться вислуховувати критику на свою адресу?» 28,6 % опитаних відповіли – не подобається; 14 % – респондентів відповіли, що сприймають її або ні,

залежно від кого іде критика або ж від ситуації. На запитання «Якщо товариш Вас підвів, що ви будете робити?» 19 % опитаних відповіли, що відплатять йому при нагоді. На запитання «Як Ви вважаєте, чи розповсюджена у студентів нетерпимість відносно інших студентів» 25 % відповіли ствердно.

Отже, результати цього дослідження засвідчують, що рівень сформованості толерантності в студентів має недостатній рівень.

Оскільки переконання найбільшою мірою формуються в процесі дискусії, потрібно залучати студентів до обговорення того чи того питання, під час проведення аудиторних занять створювати проблемні ситуації, пропонували пропозиції шляхів їх розв'язання на практичних і семінарських заняттях. Адже кожен державний службовець, фахівець, кагорту яких у майбутньому поповнить сьогоднішній студент, повинен уміти сформулювати свою думку, чітко висловити її та переконливо доказати.

При цьому потрібно врахувати, що дискусії потребують ретельної, глибокої, продуманої підготовки й захопливої форми проведення. Під час дискусії потрібно надавати можливість самим студентам провести дискусію або ж доповідь, що дасть їм змогу набувати лідерських якостей. Плануючи й організовуючи дискусії, потрібно наголосити студентам на «Дружніх порадах тим, хто хоче бути переконливим», розроблених О. Пометун. Вона пропонує схему, яка має умовну назву методу «Прес», що характеризується значним підсиленням переконливості аргументації за умови його використання:

- висловити свою думку, прояснити, у чому полягає суть думки особи, яка виступає (я вважаю, що ...);
- навести причину появи цієї думки, тобто пояснити, на чому ґрунтуються докази на підтримку цієї позиції (тому, що...);
- навести факти, що підтверджують позицію;
- узагальнити свою думку, зробити висновок про потребу пропонованих Вами дій (отже (тому), я вважаю...).

Дослідниця пропонує у виступах, якщо це можливо, використовувати думку експертів, статистичні та наукові дані, закони України, інші допоміжні матеріали (речові докази, газетні статті, думки інших учнів, громадян тощо).

Водночас, О. Пометун виділяє критерії ефективної дискусії:

- глибина обговорення питань;
- висловлювання різних, зокрема протилежних, думок;
- культура дискутування;
- переважна більшість учасників бере участь в обговоренні питання чи проблеми (не менше 50 %) [9, с. 54].

У позааудиторній виховній роботі доцільно проводити круглі столи, кураторські години, формувати загальне толерантне ставлення під час проведення загальноуніверситетських свят упродовж року, залучати до волонтерської діяльності.

Водночас, погоджуємося з думкою В. Делянченка, що в процесі формування толерантності в студентської молоді потрібно враховувати соціальні, демографічні та етнічні процеси, а саме:

- істотне збільшення частки мігрантів із близького та дальнього зарубіжжя, особливо студентів-іноземців;
- поява студентів – вимушених переселенців;
- зміни соціальної структури українського суспільства, співвідношення різних етнічних і вікових груп, триваюче соціальне розшарування населення, маргінальний стан студентської верстви;
- ріст етноцентричних настроїв у студентському середовищі, які виражаються в реальному функціонуванні численних національних студентських товариств, у висуванні вимог від різних національних груп, пред'явлення взаємних претензій представниками етнічних груп [4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сучасний стан розвитку людини й суспільства вимагає фахівця не лише з певними теоретичними знаннями, спеціальними вміннями, навиками та техніками, а й системою демократичних цінностей. Серед яких вагоме місце посідає толерантність. Тому слід добиватися того, щоб усюди – у сім'ї, навчальній аудиторії, там, де йде обмін ідеями, думками, де відбувається навчання і спілкування, – толерантність стала нормою поведінки та взаємоповаги. Перспективами подальших розвідок у цьому контексті є роль самопізнання як потрібної умови корекції власної поведінки.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови» / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
2. Гутник О. Є. Реалізація технології формування толерантності студентів соціальних педагогів у виховній діяльності / О. Є. Гутник // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2001. – № 3. – С. 30–31.
3. Декларація принципів толерантності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_503
4. Делянченко В. М. Особливості процесу формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс] / В. М. Делянченко. – Режим доступу : <http://www.psyh.kiev.ua>
5. Завірюха Л. А. Оволодіння засадами толерантності у студентському середовищі / Л. А. Завірюха // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 2. – С. 76–87.
6. Мельничук М. І. Використання тренінгів у формуванні толерантності майбутніх соціальних працівників / М. І. Мельничук // Вісн. Черкас. ун-ту : зб. наук. ст. Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 121. – С. 82–88 с.
7. Оллпорт Г. Природа предубеждения // Век толерантности : науч.-публиц. вестн. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – № 5.
8. Осипова Т. Ю. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / Т. Ю. Осипова, І. О. Барте-нєва, О. О. Біла ; за заг. ред. Т. Ю. Осипової. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
9. Пометун О. Кроки до демократії: уроки громадянської освіти / О. Пометун, Т. Ремех, Е. Ламах ; за ред. О. І. Пометун. – К. : АПН, 2001. – 128 с.
10. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктній та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. – К. : МЖПЦ «Ла-Страда-Україна», 2014. – С. 19.
11. Толерантність у сучасному суспільстві. Її принципи та напрямки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://genicheskrdk.ks.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=492&Itemid=263
12. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Корпач Надежда, Олешак Светлана. Воспитание толерантности у студентов высших учебных заведений. В статье рассматривается понятие *толерантность*, виды, уровни толерантности и обосновывается необходимость воспитания у будущего специалиста общей системы ценностей и толерантности в частности. Отмечается, что в учебно-воспитательном процессе нужно уделять внимание толерантности как качества личности, которая предусматривает переход от состояния терпимости другой позиции, мысли, к ее пониманию и уважению. Предлагается во время проведения аудиторных занятий создавать проблемные ситуации и активнее привлекать студентов к обсуждению того или другого вопроса. В позааудиторной воспитательной работе рекомендуется проводить круглые столы, кураторские часы, формировать общее толерантное отношение во время проведения общеуниверситетских праздников на протяжении года, привлекать к волонтерской деятельности.

Ключевые слова: терпимость, толерантность, виды толерантности, воспитания толерантности, уровни толерантности, студент, специалист, дискуссия.

Korpach Nadia, Oleshak Svetlana. Education Tolerance in University Students. In the article an author examines a concept *tolerance*, kinds, levels of tolerance and grounds the necessity of education for the future specialists of the general system of values and tolerance. An author suggests during realization of audience employments to create problem situations and more active tobring over students to the discussion of that or other question. An author offers forms and methods of education of tolerancefor students.

Key words: tolerance, types of tolerance, educationof tolerance, levels of tolerance, student, specialist, discussion.

Стаття надійшла до редколегії
07.02.2015 р.